

ปราสาทพระวิหารในแง่ศิลปะ

A Visit to Khao Phra Viharn

ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล

หลังจากการเดินทางราว 60 กิโลเมตร เข้าไปในป่าทึบซึ่งมีทิวเขาเขียวขจีปรากฏอยู่เป็นแห่งๆ คล้ายกับว่าเป็นการแสดงความสามารถของธรรมชาติแล้ว เราก็จะมาถึงที่เชิงเขาพระวิหาร และเมื่อได้ไต่ขึ้นบันไดขั้นแรกมา 162 ขั้น และบันไดขั้นที่สองอีกราว 60 ขั้นแล้ว เราก็จะมาถึงโคปุระ (หุ้มประตู) ชั้นแรกของสี่ชั้นซึ่งตั้งอยู่หน้าตัวเทวาลัย ณ ที่นี้ เราจะรู้สึกตื่นเต้นอย่างรุนแรงจากความรู้สึกอันเร้าเร้นลับ ซึ่งทำให้เราจำต้องทวนนึกไปถึงการเปรียบเทียบระหว่างโลกเก่าและโลกใหม่ ในสมัยวิทยาศาสตร์และสมัยก้าวหน้าของเรา เราไม่มีเวลาที่จะไปนั่งนึกถึงการเสริมสร้างทางจิตใจอย่างชนิดที่บรรพบุรุษของเราได้เคยกระทำกันมาแต่ก่อนอีกแล้ว เป็นความจริงที่ว่าจากความรู้สึกและวิถีการในสมัยปัจจุบัน เราอาจจะผลิตสิ่งที่มีหัตถกรรมและเป็นประโยชน์อย่างที่มีมนุษย์ในอดีตไม่เคยสามารถนึกถึงมาก่อน แต่ในขณะที่เดียวกัน สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้แสดงถึงความพยายามที่จะเสริมสร้างวัตถุทางจิตใจขึ้นเป็นการพร้อมกันของชาติชาติหนึ่ง เพื่อจะเชิดชูความเชื่อถือของตน ดังเช่นการสร้างพุทธสถานบุโรพุทโธในเกาะชวา ปราสาทนครวัดในประเทศกัมพูชา ปราสาทเขาพระวิหารในประเทศไทย เทวสถานกันทรียมหาเทวะที่ชวาระไพและสิงคราษที่ภูวเนศวรในประเทศอินเดีย รวมทั้งวิหารต่างๆ ทางคริสต์ศาสนาในสมัยกลางของทวีปยุโรป และตัวอย่างอื่นๆ ที่เราอาจจะกล่าวอ้างถึงได้อีกเป็นร้อยๆ แห่งนั้นได้ ในสมัยกระนั้น การก่อสร้างศาสนสถานก็คือความทะเยอทะยานอันสูงสุดที่จะแสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับชนชาวตะวันออก หินแต่ละก้อนที่ก่อตั้งขึ้น ประติมากรรมแต่ละรูปที่สลักขึ้นเพื่อตกแต่งศาสนสถานเหล่านั้นก็เป็นการกระทำอันสูงสุดทางศาสนา ซึ่งแต่ละคนอาจจะกระทำถวายแด่พระผู้เป็นเจ้าได้ ทุกคนเชื่อและ

ทุกคนอยู่ภายในพระผู้เป็นเจ้า เมื่อเป็นดังนี้ก็ย่อมทนความทุกข์ทรมานและความเหน็ดเหนื่อยที่เกิดขึ้นได้ ด้วยดวงใจอันสงบ คือมีความรู้สึกทางจิตใจสนับสนุนทางวัตถุอยู่และทุกคนก็จะอยู่ในความสุขสงบด้วยมีความเชื่อในชีวิตเบื้องหน้าอันเต็มไปด้วยความสุขอย่างไม่รู้จักสุดสิ้น

ในการไปชมสถานที่เหล่านี้ เป็นต้นว่า ปราสาทพระวิหาร เราจะรู้สึกตื่นเต้นในเมื่อเรานึกถึงภาพกลุ่มคนจำนวนมากกำลังทำงานกันอย่างตื่นเต้น เพื่อสร้างเทวาลัยสำหรับพระผู้เป็นเจ้าของตน ตามความจริง กลุ่มคนเหล่านั้นก็เปรียบเสมือนกองทัพ ซึ่งมีทหารแต่ละคนเป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาในศาสนา ไม่ว่าจะผ่านทางด้านวัตถุหรือทางด้านจิตใจและแต่ละคนก็ร่วมกันอย่างแข็งแรงเพื่อจะสร้างสิ่งมหัศจรรย์เหล่านี้ขึ้น

สถาปนิกของศาสนสถานอันสวยงามอย่างยิ่ง คือปราสาทพระวิหารนี้ได้วางแผนผังด้วยความฉลาดอย่างยิ่งทำให้ปราสาทแห่งนี้เปรียบเสมือนการค่อยๆ ก้าวขึ้นไปสู่ที่ประทับของพระผู้เป็นเจ้า คือยังเขาไกรลาส สถาปนิกได้ฉวยโอกาสจากพื้นที่ที่สวยงามตามธรรมชาติอย่างพิเศษมาทำให้การก่อสร้างของตนนั้นมีความหมายยิ่งขึ้น ปราสาทพระวิหารนี้ประกอบด้วยแผนผังที่สลับซับซ้อนทางสถาปัตยกรรมซึ่งค่อยๆ จัดสร้างขึ้นจากเชิงเนินเขาซึ่งค่อยๆ สูงขึ้นไปตลอดระยะ 105 เมตร และมาสุดสิ้นลงทันทีตรงหน้าผาใหญ่ตั้งเด่นอยู่เหนือพื้นที่ราบเบื้องล่าง ถ้าจะกล่าวจากทางด้านร่างกาย เราก็อาจจะกล่าวได้ว่ามนุษย์ค่อยๆ เดินขึ้นไปสู่สวรรค์และความรู้สึกที่เกิดขึ้นแก่เราเช่นนี้ก็เป็นสิ่งที่ประทับใจเราเป็นอย่างมาก เราอาจจะรู้สึกถึงอิทธิพลชนิดที่มีอำนาจสะกดจิตอย่างแท้จริง ซึ่งปราสาทพระวิหารมีต่อผู้ที่เลื่อมใสซึ่งได้จาริกแสวงบุญมาจากที่ห่างไกล เพื่อมาขอความคุ้มครองและความรู้สึกศรัทธาเลื่อมใสจากพระผู้เป็นเจ้าของตน

ดังที่กล่าวมาแล้ว บันได 200 กว่าขั้นจะนำเราขึ้นมาถึง
ซุ้มประตูชั้นแรกใน 4 ชั้น¹ ณ ที่นี้ผู้จาริกมาแสวงบุญก็จะใช้เป็น
ที่พักและนั่งบำเพ็ญสมาธิ การพัก ณ ที่นี้จะเป็นการพักที่นานพอใช้
ทั้งนี้ก็เพื่อจะเริ่มทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ ภาพสลักที่สวยงาม
บนซุ้มประตูซึ่งแสดงรูปเทวดาและเรื่องราวต่างๆ จากศาสนา
พราหมณ์ จะทำให้ความเลื่อมใสของผู้ที่มาจาริกนั้นมีมากยิ่งขึ้น
ภาพสลักนูนต่ำเหล่านี้ในสมัยเราจะเหลือแต่เพียงคุณค่าอย่าง
มากมายในทางศิลปะ แต่สำหรับคนสมัยโบราณแล้วก็จะมอบคุณค่า
ทางศาสนาอย่างใหญ่หลวง ปราสาทพระวิหารนี้สร้างถวายแด่
พระอิศวรและบรรดาเทพเจ้าอื่นๆ ทั้งหมดก็เป็นรองกว่าพระองค์
แต่ในขณะเดียวกันเทพเจ้าเหล่านั้นก็รวมกันเข้าเป็นหน่วย
เดียวกันทางปรัชญาอย่างชนิดที่ไม่สามารถจะแบ่งแยกออกได้
เทพเจ้าแต่ละองค์หรือเรื่องราวที่สลักแต่ละเรื่องมีความสำคัญ
อย่างมากเกี่ยวกับอารมณ์ที่มุ่งขึ้นไปสู่พระผู้เป็นเจ้าของมนุษย์

จากถนนยาวประมาณ 280 เมตรซึ่งค่อยๆ ชันขึ้นไปและ
มีเสาหินตั้งประดับอยู่ 2 ข้าง เราก็จะมาถึงซุ้มประตูหลังที่สองซึ่ง
มีแผนผังเป็นรูปกากบาทคล้ายกับซุ้มประตูชั้นอื่นๆ จากชั้นนี้ก็มิ
ทางเดินอีกประมาณ 170 เมตรต่อไปยังซุ้มประตูหลังที่ 3 และ
จากซุ้มประตูหลังที่ 3 ไปยังหลังที่ 4 ก็จะต้องเดินอีกประมาณ 40
เมตร ระยะจากซุ้มประตูหลังหนึ่งไปยังอีกหลังหนึ่งนี้ ไม่ได้เป็น
ไปด้วยเหตุอื่น แต่เป็นการกะอย่างจงใจเพื่อจะกระตุ้นอารมณ์
ของผู้มีศรัทธาเหล่านั้นให้รู้สึกว่ามีระยะระหว่างอาคารเหล่านั้น
สั้นขึ้นก็หมายความว่าตนยังอยู่ใกล้พระผู้เป็นเจ้าขึ้นทุกที ความ
พยายามทางด้านจิตใจของผู้มาแสวงบุญที่จะมาติดต่อกับพระผู้
เป็นเจ้าก็จะประสบความสำเร็จและอำนาจความสันตะเทือนทาง
จิตใจซึ่งออกมาจากเทวาลัยนั้นก็จะมีอย่างมากมายประดุจเปลว
ไฟอันบริสุทธิ์ ทำให้มนุษย์รู้สึกว่าได้เข้าไปรวมอยู่ภายในพระ
ผู้เป็นเจ้าแล้ว

โคปุระที่ 3 มีปีก 2 ข้าง ซึ่งคงสร้างเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง
เพื่อเป็นที่พักของนักแสวงบุญชายเป็นจำนวนมากที่เดินทาง

มายังศาสนสถานแห่งนี้ ถ้าความคาดคะเนของข้าพเจ้าเป็นความ
จริง อาคารสองข้างที่มีความยาว 35 เมตร แต่ละด้านนั้นก็ทำให้
ลักษณะดั้งเดิมของศาสนสถานแห่งนี้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง อาคาร
สองหลังซึ่งอาจจะใช้เป็นที่อยู่นี้ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์อย่างเร้นลับ
ของโคปุระซึ่งสร้างขึ้นโดยเฉพาะเพื่อการสมาธินั้นเสียไป เกี่ยวกับ
ความรู้สึกอันเร้นลับนี้เราอาจจะกล่าวได้ด้วยว่าตลอดสองข้าง
ทางที่จะขึ้นไปสู่เทวาลัยนั้นพันธุ์พฤกษอันสล้างอยู่ 2 ข้างก็ช่วย
ให้เกิดความรู้สึกเช่นนี้ขึ้นได้เช่นเดียวกัน

โคปุระที่ 4 ใช้เป็นทางเดินเข้าไปยังลานซึ่งมีกำแพงล้อมรอบ
ที่ปลายลานนี้มีอาคารซึ่งมีรูปร่างคล้ายมณฑป² และ ณ ด้านข้าง
ทั้งสองด้านก็มีอาคารเล็กๆ อีก 2 หลัง ซึ่งใช้เป็นหอสมุดและคลัง
เก็บของ เพื่อเก็บวัตถุสำหรับกระทำพิธีทางศาสนา เสาเหลี่ยม
ของชั้นแรกของมณฑปมีเสาสั้นๆ ตั้งอยู่ข้างบนอีกชั้นหนึ่ง สิ่งนี้
ทำให้เราอาจสันนิษฐานได้ว่ามณฑปนี้มี 2 ชั้น หรือมีฉนวนช่องที่
เปิดอยู่ระหว่างเสาชั้นบนก็ใช้เพื่อให้แสงสว่างแก่มณฑปนั้นเอง

ท้ายที่สุด ภายหลังการเดินทางซึ่งมีผลทางจิตใจเป็นระยะ
ประมาณ 900 เมตร ผู้เลื่อมใสศรัทธาก็จะมาถึงยังเทวาลัยศาสน
สถานแห่งนี้สร้างขึ้นบนยอดเขาซึ่งอีกด้านหนึ่งจะตัดดิ่งลงไปเป็น
หน้าผาอย่างทันที ทั้งนี้ก็เพื่อจะแสดงถึงสุดเขตของสวรรค์

ณ ที่นี้ ธรรมชาติ ศาสนาและศิลปะ ได้รวมกันเข้าเป็นหน่วย
เดียวกันทางจิตใจชนิดที่ประทับใจอย่างลึกซึ้งจนไม่อาจจะลืมได้

ศาสนสถานแห่งอื่นๆ อีกหลายแห่งอาจจะตั้งอยู่บนยอด
เขาหรือสถานที่ทางธรรมชาติอย่างอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกัน แต่
สถาปนิกของปราสาทพระวิหารได้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ
อย่างเต็มที่ ตามความเข้าใจทางปรัชญาและจิตวิทยาอย่างสูงของ
เขา

บริเวณเทวาลัยหรืออาคารที่สำคัญของศาสนสถานซึ่งมี
แผนผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสแห่งนี้จะสร้างขึ้นตามต้นแบบของอินเดีย
คือเป็นเขตรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าอันศักดิ์สิทธิ์ล้อมรอบไปด้วย
ระเบียงมุงหลังคาเป็นรูปโค้ง มีผนังที่บานนอกและผนังที่เจาะ

¹ โคปุระ ก็คือซุ้มประตู ซึ่งจะต้องผ่านเข้าไปยังตัวเทวาลัย แต่โคปุระนี้มีความหมายยิ่งกว่าซุ้มประตูดังที่เข้าใจกันทั่วไป คือโคปุระของอินเดียจะเป็นที่ซึ่งผู้
เลื่อมใสศรัทธาในศาสนามานั่งบำเพ็ญสมาธิก่อนที่จะมุ่งเข้าไปสู่เทวาลัยด้วย

² มณฑป ก็คือ มุขด้านหน้าของห้องไว้เทวรูป แม้ว่ามณฑปดั้งเดิมของอินเดียจะมีขนาดใหญ่ แต่โดยทั่วไปก็ใหญ่กว่าห้องไว้เทวรูปเพียงเล็กน้อย
ถ้ามณฑปหลังแรกไม่พอสำหรับกระทำกิจพิธีก็อาจจะมีการสร้างมณฑปเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งหรือสองหลังหน้ามณฑปหลังแรก

เป็นช่องหน้าต่างอยู่ด้านใน ณ ปราสาทพระวิหารนี้แทนที่ระเบียง
จะเป็นระเบียงที่เปิดโล่งมีแต่เสารองรับอยู่ ก็จะเป็นระเบียงซึ่ง
เจาะเป็นช่องหน้าต่างหลายช่อง และมีผลทางการให้ความ
เครื่องขีรึมแก่ศาสนสถานยิ่งกว่าระเบียงที่มีแต่เสา

ตัวเทวาลัยซึ่งมีหลังคาโค้งเป็นรูปปราศรัย (ศิขร)³ และ
มณฑปข้างหน้านั้นสร้างขึ้นตรงศูนย์กลางของมณฑลอันศักดิ์สิทธิ์
ประกอบกันเข้าเป็นหน่วยเดียวอย่างงดงาม ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่น่า
ชมเชยในศิลปะเขมร หลังคาโค้งของมณฑปนี้ตัดและผสมผสาน
เข้ากันได้เป็นอย่างดีกับด้านหน้าและด้านข้างของตัวเทวาลัย คำ
กล่าวเช่นนี้อาจจะเข้าใจได้ดียิ่งขึ้นจากการเปรียบเทียบปราสาท
เขมรกับเทวสถานของอินเดียในภาคเหนือ ซึ่งเป็นต้นเค้าของ
ปราสาทเขมรนั่นเอง ในการมองดูเทวสถานลึงคราชอันสวยงาม
และมีชื่อเสียงที่ภูวนาคารในประเทศอินเดีย เราจะเห็นว่าหลังคา
เป็นชั้นๆ รูปปิระมิดของมณฑปซึ่งได้มาจากการก่อสร้างที่เคยใช้
ไม้ นั้นเข้ากันได้ไม่ติดกับรูปทรงอันใหญ่ของเส้นโค้งของศิขรซึ่งอยู่
เบื้องหลัง ผลอันชัดเจนเช่นนี้ได้รับการแก้ไขจากช่างเขมรเพื่อจะ
ทำให้สถาปัตยกรรมทั้งสองส่วนนั้นเข้ากันได้เป็นส่วนประกอบที่
งดงามแต่เพียงส่วนเดียว

แต่ความคิดในการสร้างศาสนสถานอันใหญ่โตให้เข้ากันได้
เป็นหน่วยเดียวก็ไม่ได้มีอยู่เฉพาะแต่ศิขรและมณฑป ณ ปราสาท
พระวิหารเท่านั้น โคปุระทั้งสี่ชั้นก็สวยงามอย่างที่สุดทั้งทางด้าน
การก่อสร้างและลวดลายเครื่องตกแต่ง ส่วนประกอบแต่ละส่วน
ดูเหมือนจะทำให้ผู้มาชมซาบซึ้งในความงามอย่างแท้จริง จาก
ผนังซึ่งเป็นแผ่นหนาและเรียบก็จะมีลายเส้นนูน 2-3 เส้น ซึ่งมี
ลวดลายเครื่องประดับตกแต่งอย่างสวยงามเข้ามาประกอบ ณ
ปราสาทพระวิหารนี้เราจะสังเกตได้ว่าสถาปนิกเข้าใจถึงหน้าที่ของ
ลวดลายเครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมดีเพียงไร หน้าบัน
เสา หลังคา และลายเส้นนูน จะประดับไปด้วยลายสลักที่
ละเอียดอ่อนที่สุด และแม้ว่าลายเหล่านี้จะมีอยู่อย่างมากมาย
แต่ก็ไม่ทำให้โครงร่างของสถาปัตยกรรมต้องเสียไปเลย

ในปัจจุบันนี้ ศิขรของเทวาลัย ณ ปราสาทพระวิหารซึ่งเคย
เป็นที่ประดิษฐานคิวลิ่งก็ได้หักพังไปหมดแล้ว และเราก็จะมองดู
หินก้อนใหญ่ๆ เหล่านี้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีอำนาจที่จะทำให้จิตใจ
ของมนุษย์เคลื่อนไหวและมีความเบิกบานอย่างสูงอยู่ด้วยความ
ประหลาดใจและความเคารพ แต่จากสิ่งรอบล้อมที่คอยขวางกั้น
และจากความงามทางศิลปะเราก็ยังรู้สึกว่ามีอำนาจของพระผู้เป็น
เจ้ายิ่งคงห้อมล้อมภูเขาอันศักดิ์สิทธิ์นี้อยู่

ทางด้านนอก ทั้งทางด้านซ้ายและขวาของเทวาลัยห่างออก
ไปประมาณ 5 เมตร มีอาคารที่สวยงามอีก 2 หลัง ยาว 20 เมตร
กว้าง 15 เมตร อาคารเหล่านี้มีช่องหน้าต่างเป็นทางยาวประดับ
ด้วยลูกกรงตามแบบศิลปะเขมร เราไม่ทราบถึงหน้าที่ของอาคารทั้ง
2 นี้ แต่เมื่อนึกถึงว่าหน้าต่างนั้นอยู่ค่อนข้างสูง เราก็อาจจะคิด
ได้ว่าอาคารเหล่านี้ใช้สำหรับเป็นที่อยู่ของผู้มาจาริกแสวงบุญซึ่ง
เป็นหญิง หรือใช้สำหรับบุคคลสำคัญซึ่งได้สิทธิพิเศษที่จะมา
อาศัยอยู่ใกล้เทวาลัยชั่วคราว หรือมิฉะนั้นก็คงเป็นที่อยู่ของพวก
พราหมณ์ผู้ประกอบกิจพิธีทางศาสนา

ดังที่กล่าวมาแล้ว ลักษณะอันสวยงามอันหนึ่งของปราสาท
พระวิหารก็คือ ความละเอียดอ่อนของลวดลายที่สลักขึ้น เส้น
นอกของภาพสลักเป็นจำนวนมากบนทับหลังและหน้าบันจะสลัก
ลึกลงและประณีตจนกระทั่งเราอดนึกไปไม่ได้ว่าช่างโบราณสามารถ
จะผลิตงานเช่นนี้ขึ้นมาได้อย่างไร คำตอบก็คือว่าหินที่เพิ่งขุดขึ้น
มาใหม่ๆ นั้นจะอ่อนจนกระทั่งอาจจะตัดเป็นเส้นตรงอย่าง
ประณีตและลึกลงได้ในขณะเดียวกันก็อาจจะสลักเป็นลวดลายต่างๆ
อย่างประณีตได้ภายในระยะเวลาอันสั้น เมื่อนึกเหล่านี้ถูกอากาศ
เข้าภายในชั่วระยะเวลาหนึ่งก็จะแข็งขึ้น ศิลปินที่ใช้ในการสร้าง
ปราสาทพระวิหารนั้นก็ขุดออกมาจากที่นั่นเอง เมื่อเราเดินไปรอบๆ
เราก็จะเห็นว่าใกล้ๆ ที่นั้นไม่มีรอยเท้าที่ไหลผ่านไปบนพื้นภูเขาและ
ทำให้พื้นหินต้องลึกลงไปในรูปร่างต่างๆ กัน แสดงให้เห็นว่า
หินนั้นอ่อน ศิลปินมีสิทธหรือค่อนข้างแดง หินสีเทาขุดขึ้นมาได้
จากส่วนบนของภูเขา ในขณะที่หินสีแดงนั้นขุดได้จากส่วนล่าง

³ ศิขร ก็คือ หลังคาห้องไว้เทวรูปซึ่งมีรูปคล้ายหอคอย อาจจะเป็นรูปปิระมิด ซึ่งมีชั้นแต่ละชั้นเสลดสรวงกันขึ้นไป ดังในเทวสถานอินเดียแบบหิมัพ หรืออาจ
จะมีเส้นนอกเป็นรูปโค้งดังในเทวสถานทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย ซึ่งปราศรัยเขมรได้รับแบบอย่างมาก็ได้ (โปรดดูแบบพระปราศรัยของไทยเราด้วย)

ลักษณะอันน่าสนใจอีกอันหนึ่งของปราสาทพระวิหารก็คือ เสนอกของลวดลายซึ่งใช้เป็นกรอบของหน้าบัน ลวดลายอัน แปลกประหลาดนี้ซึ่งมีตอนปลายขมวดเป็นลายก้านขดหรือ คล้ายรูวงช้างที่กำลังขมวดอยู่ที่ปลายนั้น แตกต่างไปจากรูป หนาคซึ่งเป็นที่รู้จักกันอยู่เสมอในศาสนสถานเขมร แต่ลักษณะ ลวดลายอันแปลกประหลาดเช่นนี้ก็มิได้อยู่ในประเทศกัมพูชา ณ ปราสาทบันทายไศรยในต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งอาจจะสร้างขึ้นในเวลาใกล้เคียงกับปราสาทพระวิหารด้วย และลายนี้ก็อาจ จะวิวัฒนาการมาจากลวดลายของมกรหรือเหราแบบอินเดีย ซึ่งมี ปรากฏอยู่เช่นเดียวกันในประเทศเขมรบนทับหลังของปราสาท สมโบรีไพรกุกในพุทธศตวรรษที่ 12 ก็ได้

โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวแฉะถึงส่วนบนของ ชุมซึ่งมีพระพุทธรูปอยู่ภายในและใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง บรรดาชั้นต่างๆ ของพระสถูปบุโรพุทโธในเกาะชวา ณ ปลายชุม ุฒล้านี้มีรูปมกรมีวงเหมือนช้างกำลังขมวดอยู่คล้ายกับเป็นจุมก ที่ยื่นออกไป และทำให้เราอดคิดไม่ได้ว่าเส้นนอกอันแปลก ประหลาดของบรรดาหน้าบัน ณ ปราสาทพระวิหารนั้นก็คงจะได้รับ ารแบบมาจากลวดลายของชาวดังที่กล่าวมานี้

ส่วนที่เหลือของลวดลายเครื่องประดับแม้ว่าจะมีแบบที่ แตกต่างไปบ้าง ซึ่งหมายความว่าในระหว่างที่กำลังสร้างปราสาท พระวิหารอยู่นั้น แบบของศิลปะเขมรกำลังเปลี่ยนแปลงไปแต่ ลวดลายส่วนใหญ่ก็ยังคล้ายมากกับลวดลายทั่วไปของเขมร ลายเส้นนูนซึ่งใช้ประกอบสถาปัตยกรรมก็เป็นเช่นเดียวกัน ตาม ความจริง เราไม่อาจจะกล่าวถึงความงามของลายเส้นนูนเหล่านี้ ให้มากยิ่งไปกว่าความจริงได้ เพียงแต่การมองดูลายที่ละเอียด อ่อน ซึ่งสลักอยู่บนฐานของโคปุระชั้นที่ 1 เท่านั้น ก็จะทำให้เรา เข้าใจถึงความละเอียดอ่อนและความมั่นคงของอาคารหลังนี้ได้ เป็นอย่างดี

เมื่อภูทางศาสนาได้สั่งสอนให้ผู้นับถือศาสนานั้นมีความ เชื่อถืออย่างสูงสุดในพระผู้เป็นเจ้า ก็ย่อมจะต้องมีการเชื่อว่าพระ ผู้เป็นเจ้านั้นเป็นทั้งผู้รักษาและผู้มีความรักในมนุษยชาติอย่าง มั่นคง เมื่อเป็นดังนี้ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาสนสถาน เหล่านี้ก็จำเป็นต้องแสดงให้เห็นข้อคิดทางศาสนาเหล่านั้น เพื่อจะ ทำให้เกิดมีอารมณ์ทางจิตใจขึ้นในมนุษย์ และสิ่งนี้ก็ปรากฏาน ที่จะทำให้จิตใจและความรู้สึกของมนุษย์ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้แผนผัง รูปร่างทางสถาปัตยกรรมและรายละเอียดของศาสนสถานที่ได้ รับการก่อสร้างขึ้นอย่างดีจึงมีอิทธิพลอย่างมากมายไม่เฉพาะแก่

ผู้ที่นับถือศาสนาอื่นโดยเฉพาะ แต่แก่ผู้ที่มีความรู้สึกไวด้วย แต่ ก็ไม่จำเป็นที่ว่าศาสนสถานทุกแห่งจะมีอิทธิพลแก่เราไปในทาง เดียวกัน ความรู้สึกนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความรู้สึกนึกค่านึงว่าพระ ผู้เป็นเจ้าของตนมีลักษณะเช่นไร เป็นต้นว่า ศาสนสถานของ อียิปต์จะให้การประทับใจเกี่ยวกับรูปอันมหึมา และต่อหน้า ศาสนสถานเหล่านั้น มนุษย์ก็จะรู้สึกว่าเขาไม่มีความสำคัญอะไร เลย สถาปัตยกรรมแบบนี้เข้าครอบคลุมและเกือบจะทำให้ความ กลัวเกิดขึ้นในมนุษย์ เราจะรู้สึกคล้ายกับว่าระหว่างพระผู้เป็น เจ้าและมนุษย์นั้นมีระยะห่างกันอย่างชนิดที่ไม่อาจจะติดต่อกันได้ ทั้งนี้เป็นลักษณะตรงกันข้ามกับความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อเราเดิน ขึ้นเขาพระวิหาร ณ ที่นี้ลักษณะของสถาปัตยกรรมที่ได้สัดส่วน อย่างค่อนข้างหนัก ซึ่งทำให้ดูประณีตขึ้นจากการสลักอย่างสวย งาม ก็ดูเหมือนจะแสดงให้เห็นถึงการทำรูปร่างของพระผู้เป็นเจ้า ขึ้นอย่างแท้จริง ทั้งในทางความเคร่งขรึมและความรักเมตตา กรุณาของพระองค์ต่อมนุษยชาติ ในศาสนสถานเช่นนี้เรารู้สึกว่า จำเป็นที่จะต้องส่งความคิดคำนึงอย่างเคารพไปยังพระผู้เป็นเจ้า แต่ในขณะเดียวกัน ความงามของศิลปะก็ทำให้เรานึกถึงความเข้าใจ และอาการยิ้มอย่างอ่อนหวานของพระองค์ไปพร้อมกันด้วย

ชาวเขมรซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการขึงน้ำไว้ใช้ก็ได้ทำให้มี หน้าตีมและอาบไว้ ณ ศาสนสถานแห่งนี้ด้วย โดยทำเป็นสระใหญ่ 3 สระ ขนาด 35 x 20 เมตร 2 สระแรกมีบันไดหินทำเป็นขั้นลง มา แต่สระที่ 3 จะขุดลงไปบนดินเท่านั้น จากชุมประดูชุมที่ 2 ไป ทางด้านซ้าย 2-3 เมตร ก็จะมีสระสี่เหลี่ยมจัตุรัสสระที่ 4 กว้าง ยาว 9 เมตร สร้างอย่างได้สัดส่วนเป็นอย่างไรรวมทั้งทางความ สลักด้วย ตรงกลางของด้านข้างด้านหนึ่งของสระ มีหัวสิงห์ซึ่งมี หน้ามดโตไหลออกมาจากปากเพื่อทำพิธีชำระล้างร่างกายของผู้ที่ นับถือในศาสนา

การระลึกถึงการไปชมเขาพระวิหารนี้ทำให้เรามีความรู้สึก ยินดีภายใน เพราะเหตุว่าทำให้เรารู้สึกภูมิใจว่าเราเป็นส่วนหนึ่ง ของมนุษยชาติซึ่งได้ทั้งงานศิลปะชิ้นเอกเช่นนี้ไว้เป็นพยานแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการสร้างสรรค์ของชนอันมีอยู่ชั่ววันจันทร์